

Feminisme
a Catalunya

EL
LLARG
VIATGE
DE LES
DONES

M. Àngels
Cabré

edicions
62

Edició de M. Àngels Cabré

El llarg viatge de les dones

Feminisme a Catalunya

Edicions 62

Barcelona

© M. Àngels Cabré, 2020
© Les autores i els seus hereus, pels seus textos

L'editor fa constar que s'han fet tots els esforços per localitzar i obtenir l'autorització dels propietaris dels textos d'aquesta obra i manifesta la seva disposició a rectificar qualsevol error o omisió en futures edicions.

Primera edició: febrer del 2020

© d'aquesta edició: Edicions 62, s.a.
Diagonal, 662-664 – 08034 Barcelona
info@grup62.com
www.edicions62.cat

Compost a gama, s.l.
Travessera de les Corts, 55 - 08028 Barcelona

DIPÒSIT LEGAL: B. 1.500-2020
ISBN: 978-84-297-7837-3

El paper utilitzat per a la impressió d'aquest llibre té la qualificació de paper ecològic i procedeix de boscos gestionats de manera sostenible.

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47). Tots els drets reservats.

SUMARI

<i>Pròleg. Parlen les dones</i>	9
I. ENCARA AL SEGLE XIX	19
Maria Josepa Massanés, «Discurso preliminar» (1841)	29
Rita Arañó i Peidró, «La mujer» (1884)	38
Clotilde Cerdà, «Discurso inaugural de la Directora de la Academia de Ciencias, Artes y Oficios para la Mujer» (1885)	42
Teresa Mañé, «La sociedad futura» (1899)	45
II. JA AL SEGLE XX	49
Teresa Claramunt, «De la mujer» (1902)	59
Paulina Reig i Sala, «L'home és superior a la dona» (1907)	61
Dolors Monserdà, «El feminisme a Catalunya» (1907)	64
Maria Dolors Batlle, «Direccions feministes» (1914)	72
Ángeles López de Ayala, «No abandonemos el problema femenino» (1916)	75
Carme Karr, «El vot de la dona» (1917)	78
III. ELS ANYS VINT	81
Frederica Montseny, «Feminismo y humanismo» (1924)	89
María Luz Morales, «El mejor piropo» (1927)	94

El Club Femení d'Esports, «Manifest» (1928)	98
Enriqueta Sèculi, «De la llibertat femenina» (1929)	101
Maria del Carme Nicolau, «Antifeminisme exagerat» (1929)	104
Llucieta Canyà, «Les dones volen votar» (1930)	108
IV. BENVINGUDA LA REPÚBLICA	111
Aurora Bertrana, «Feminisme» (1931)	119
Albina Fransitorra, «A les dones de Catalunya» (1931)	124
AA.VV.: «Manifest a les dones» (1931)	127
Rosa Maria Arquimbau, «La por al divorci» (1931)	129
Anna Maria Martínez Sagi, «Els drets de la dona» (1931)	131
Maria Perpinyà, «Necessitat d'una Actuació Catòlica Femenina» (1931)	134
Irene Polo, «Clara Campoamor i el vot de les dones» (1932)	136
Anna Murià, «L'esport femení considerat seriosament» (1932)	139
Maria Teresa Gibert, «Crònica femenina. El vot femení» (1932)	142
V. ESTEM EN GUERRA!	145
Mercè Rodoreda, «La dona i la revolució» (1936)	153
«El míting de diumenge a la Monumental (vers l'aliança femenina antifeixista)» (1937)	157
Teresa Pons, «Por el bien de la mujer ha de hacerse la revolución» (1937)	161
AA.VV.: «Lletra oberta a les dones de Catalunya» (1937)	163

VI. EL LLARG I FOSC FRANQUISME	167
Maria Aurèlia Capmany, «A manera de pròleg: Altre cop el tema de la dona» (1966)	177
Giulia Adinolfi, «Per un plantejament democràtic de la lluita de les dones» (1967)	188
VII. ELS COMBATUS ANYS SETANTA	199
Mujeres Democráticas de Barcelona, «Manifiesto de Mujeres Democráticas de Barcelona» (1974)	209
Mujeres Democráticas de Barcelona, «A todas las mujeres. Ante el Día Internacional de la Mujer Trabajadora» (1975)	213
II Assemblea de Dones de Barcelona, «A l'opinió pública» (1975)	215
Maria Aurèlia Capmany, «Contra qui lluita la dona?» (1976)	217
AA. VV., «Conclusions a les Primeres Jornades Catalanes de la Dona» (1976)	221
Carmen Alcalde, «Jornades Catalanes de la Dona. Entre el reformismo y la revolución feminista» (1976)	224
Juan Francisco Marsal, «La mujer, tema radical» (1976)	227
Associació Catalana de la Dona, «Manifest a l'opinió pública» (1976)	230
Montserrat Roig, «La dona davant de les eleccions» (1977)	232
Lidia Falcón, «El patrimonio imperecedero del feminismo» (1977)	236
Magda Oranich, «Amnistía, también para la mujer» (1977)	241
Ana María Moix, «Recital feminista en el Teatre Grec. Prohibido limpiar conciencias: se pudren solas y en orden» (1977)	243

Col·lectiu de lesbianes, «Por la derogación de la Ley de Peligrosidad y Rehabilitación Social» (1977)	245
Coordinadora feminista de Barcelona, «¿Després de la Constitució, què?» (1978)	254
Partido Feminista, «Por qué nos constituimos como partido» (1979)	256
Maria-Mercè Marçal, «Vuit de març» (1979)	259
Maria-Mercè Marçal, «El repte feminista» (1979)	261
Teresa Pàmies, «El feminismo amanece» (1979)	264
Gretel Ammann, «Alguns apunts per al debat feminista» (1981)	270
<i>Epíleg</i>	277
<i>Les autores</i>	279

I

Encara al segle XIX

No va ser gens fàcil que les dones gosessin violentar les normes i prendre la paraula, ni aquí ni enlloc. Era molta la càrrega de misogínia que, segle rere segle, acumulaven. La mateixa Isabel de Villena, en la seva *Vita Christi*, posava en boca de Jesús les paraules següents: «E los qui de dones malparlaran cauran en la mia ira». Però quan es van decidir a parlar, ja a la llunyana Il·lustració, una de les primeres coses que van reclamar fou educació per a les dones. Com es pot assolir l'emancipació amb una formació tan minsa i tan poc empoderadora? Sense formació era clar que la dona mai sortiria del seu «estat natural d'obediència», per dir-ho amb paraules de sor Juana Inés de la Cruz, una de les primeres dones que va agafar la ploma.

L'any que Concepción Arenal es decidia a entrar a la universitat —cosa que faria sota aparença masculina per no sol·levar els ànims—, la poeta Maria Josepa Massanés (1811-1887), nascuda a Tarragona i adscrita al moviment romàntic, va gosar aixecar la veu. Corria l'any 1841 i la gosadia la va cometre al pròleg del seu primer llibre, *Poesías*. La seva ambició era escriure professionalment i no se'n volia estar, per més que en aquell temps publicar llibres fos cosa d'homes, com també ho era anar a la universitat. El pròleg porta per títol «Discurs preliminar» i s'entén que inquietés els benpensants, ja que parla del fet que «el talent femení podria contribuir a la ràpida propagació de les llums» i reclama l'emancipació intel·lectual de les dones. No deixa de sorprendre que una dona que va haver de publicar els seus poemes amb les seves inicials d'un dia per l'altre es decidís a reclamar drets per a ella en particular i per a les dones en general. En una època en què no

estava ben vist que elles traspassessin literàriament l'àmbit privat, insistir en la seva legitimitat era tot un acte de coratge. Massanés no era una «poetessa» conformista —«poetessa» era com s'anomenava llavors menyspreadorament les poetes. Inquieta, va aliar-se amb altres autors del seu temps per tenir més força en la seva reivindicació; i no amb qualsevol, sinó entre d'altres amb Carolina Coronado i Gertrudis Gómez de Avellaneda, que en l'àmbit hispà van ser dues de les veus més inconformistes. Durant el temps que va viure a Madrid, va fundar La Hermandad Lírica amb elles, pensada per donar-se suport mutu, i a la qual es van adscriure altres lletraferides de l'època. No obstant això, no es pot dir que Massanés fos una feminista de cap a peus, ja que el seu feminisme era incipient i força contradictori. Així, com la majoria de contemporànies seves, no donava el suport absolut a l'emancipació femenina ja que hi veia molts perills. Justificava les seves reticències amb raons semblants a les que exposaria Victoria Kent a l'albada de la Segona República, quan va negar-se a donar suport al sufragi femení al·legant que les dones no estaven preparades per votar. D'altra banda, des de la prudència, aconsellava a les dones no fer ostentació del seu talent artístic: «En la soledad de su retrete adorne su mano con la pluma o el pincel, en la sociedad con el abanico y las flores». En aquesta línia, al «Discurs preliminar» veiem com fa servir totes les estratègies de la *captatio benevolentiae* —que vol dir fer-se valdre poc per no espantar gaire—, disculpant-se per exemple per cometre el «crim» de demanar atenció per les seves obres. Però al mateix temps alinea les seves reivindicacions amb els ideals il·lustrats de progrés, que demanaven la participació de tothom —incloses les dones— per tal d'assolir una societat millor. No sembla fàcil animar les dones a participar en el funcionament del món sense qüestionar la seva subordinació i les seves obligacions familiars de reproducció i manteniment de la llar, com ho fa ella. Però cal tenir en compte que ella s'inscriu en la religió catòlica, que és la que posa grillons a les seves ànsies emancipadores, i que això l'obliga a fer propostes tèbies i gens globalitzadores. Podríem pensar que la poeta rebaixa les seves demandes per tal de no quedar-se sense el que més li interessa, que

és escriure. No ho creiem, senzillament està convençuda que en un elevat tant per cent la condició de les dones és la que ha de ser, exceptuant tot allò que té a veure amb la formació, sempre que aquesta es doni dins d'un marc prudent. Així, demana «donar a la dona tota la instrucció possible i que corresponga a sa condició». La seva principal reclamació és, doncs, la formació de les dones, instrucció femenina que també reclama amb persistència Emilia Pardo Bazán i aspecte en el qual també coincidirà el corrent anarquista, que li agafarà el relleu en la cadena feminista que aquí articlem. Tot i la seva prudència, hem de considerar Maria Josepa Massanés la pionera de la vindicació femenina.

Creuat l'equador del segle XIX, a les darreres dècades del segle, dos moviments guanyen espai progressivament: el lliurepensament i l'anarquisme. Tots dos comparteixen la mateixa preocupació que Massanés per la formació de les dones. D'altra banda, l'esperit democràtic de la revolució de 1868 i de la primera República incita a reflexionar sobre la situació de les dones, dins el marc de les propostes regeneradores per acostar el país a Europa. Així, l'any 1869, el krausisme —amb Giner de los Ríos al capdavant i la renovació pedagògica que va suposar la Institución Libre de Enseñanza— organitza a la capital les Conferencias Dominicales para la Educación de la Mujer ni més ni menys que a la Universitat, on, excepcionalment, les dones tenen l'oportunitat d'entrar, i el 1870 es funda l'Asociación para la Enseñanza de la Mujer. Conservadors i liberals s'enfronten en el debat de com ha de ser l'educació de l'anomenat sexe feble: els primers pensen que la dona ha de ser formada exclusivament en les tasques domèstiques —el seu destí exclusiu: ser l'àngel de la llar—; els segons, que necessita una formació més completa per poder ocupar-se de manera efectiva de l'educació dels fills. Una de les que creu fermament en la necessitat de cultivar les dones és l'arpista Clotilde Cerdà (1861-1926) —filla del cèlebre urbanista—, que l'any 1885 obre les portes de l'Acadèmia de Ciències, Arts i Oficis per a la Dona, tot i que tan sols dura dos anys ja que no compta amb l'aquiescència de la seva classe social: la burgesia. Però més endavant, seguint la seva estela, s'obren altres centres de característiques similars,

tots ells impulsats per dones de la burgesia acomodada. A Clotilde Cerdà la considerem, doncs, la pionera en aquest camp. De fins a quin punt creu que la formació és fonamental en deixarà constància al discurs inaugural de la citada Acadèmia, on promet eixamplar els límits de l'educació de les dones gràcies al domini d'un ofici o d'un art.

En aquest context d'estira-i-arronsa entre el conservadorisme i el progrés, té lloc a Barcelona la fundació de la primera entitat feminista de Catalunya, la Sociedad Autónoma de Mujeres, amb seu a l'actual rambla del Raval, que defensa els seus drets i exigeix la seva plena participació en la societat. Va ser fundada per Ángeles López de Ayala (1856-1926), l'espiritista Amalia Domingo i la lliurepensadora Teresa Claramunt (1862-1931) cap al 1892 —tot i que abans ja havia arrencat la seva activitat. Defensores totes tres del laïcisme, van ser fonamentals en l'intent d'alliberar les dones de la ignorància a què les condemnava la religió catòlica. Són, per tant, l'altra cara de la moneda de Maria Josepa Massanés, que sempre va seguir vinculada al dogma.

Uns anys abans, el 1879, Ángeles López de Ayala i Amalia Domingo, dues sevillanes que havien arribat a Barcelona buscant nous aires i noves oportunitats per desenvolupar les seves iniciatives, havien fundat a Gràcia la revista *La Luz del Porvenir*, que es va publicar pràcticament fins al segle xx. Aquesta es dedicava principalment a propagar la doctrina espírita, tot i que la condició femenina també constituïa una de les seves preocupacions i en aquest sentit són moltes les aportacions que hi trobem, algunes signades amb noms i cognoms i altres amb pseudònims. Amalia Domingo va ser la cara més visible de l'espiritisme a Espanya i fou un personatge molt conegut a Barcelona, on hi va viure des del 1876 fins a la seva mort. La doctrina espírita caminava en paral·lel a l'exigència d'avenços en els camps socials i polítics, que passaven també pel laïcisme, és a dir, per l'erradicació del llast negatiu que implicava el catolicisme, que coartava clarament el progrés.

No totes les col·laboradores de la revista eren mèdiums, com la mateixa Domingo, ni espiritistes, però sí lliurepensadores sense excepció. D'algunes no n'ha quedat cap traça, d'altres eren auto-

res cèlebres a l'època, com l'escriptora i defensora dels drets de la dona Carmen de Burgos. Una de les dones que hi va escriure va ser la lliurepensadora Rita Arañó i Peidró, de la qual se sap ben poc. En aquest volum reproduïm l'article *La mujer*, en què llegim: «¿Por qué la mujer no ha de tener los mismos derechos del hombre?, nos preguntamos. ¿No es un ser igual a él?». El seu discurs està enfocat principalment a denunciar les religions positives (el judaisme, el cristianisme, l'islamisme i el budisme), que eduquen les dones en la ignorància, mentre que en la seva opinió el racionalisme les salva del desastre. La seva preocupació principal rau en les escoles catòliques, que considera que es mouen pel fanatisme i que suposen un fre per als coneixements de la dona. Amb tot, Arañó creu que la missió de les dones és ser mares i esposes, i que és justament per poder exercir millor les seves tasques que necessiten molta instrucció, una instrucció que no està destinada a fer-les volar lliures, sinó a fer-les complir amb els seus sagrats deures.

L'anarquisme, en canvi, és més valent i va més enllà d'aquest lliurepensament que gosa reclamar drets, tot i que tèbiament. Ho fa perquè aspira a destruir el pacte vigent per tal de construir-ne un de millor i no vol conservar els valors preestablerts. Avui podríem dir que l'anarquisme va ser la primera força antisistema. Una de les dones que el va cultivar amb convicció va ser Teresa Claramunt, que, a meitat dels anys vuitanta, va publicar una sèrie d'articles sota el títol «La igualdad de la mujer» al setmanari anarcocol·lectivista *Bandera Social*. Claramunt bateja aquest menyspreu cap a les dones com a cosificació: «Con un salario insuficiente, obligada a venderse en casamiento que la condena a una sumisión incondicional que por consiguiente le arrebatada toda iniciativa, se la reduce al estado de máquina y se la convierte en objeto».

Una altra de les màximes exponents de l'anarquisme a Catalunya a la darrerria del segle XIX va ser Teresa Mañé (1865-1939). Crescudada a Vilanova i la Geltrú, estudiava per a mestra i defensava una educació aconfessional i mixta. Va casar-se pel civil amb el mestre sindicalista Joan Montseny —àlies *Federico Urales*— i, juntament amb ell, es va veure involucrada en els luctuosos fets de Corpus Christi —que van portar a una dura repressió i els va com-

portar el desterrament. Compromès amb la causa de l'anarquisme, el matrimoni va fundar, l'any 1898, *La Revista Blanca*, publicació anarquista dedicada a la sociologia en què va col·laborar fins i tot Unamuno. Teresa Mañé dirigia la revista i també hi escrivia, on signava amb el pseudònim de *Soledad Gustavo*. No a la seva revista sinó a *El Diluvio*, va publicar l'any següent un dels seus articles més rellevants, «La sociedad futura», en què defensa una nova manera d'entendre les relacions familiars i de parella des de la llibertat de les unions: l'amor com a únic motor, lluny d'interessos espuris. Hi denuncia la llei injusta que sotmet les dones als homes i que les força a la dependència, un cercle viciós que impossibilita la seva alliberació. Mañé atorga a la dona —a qui considera un ésser lliure— el dret a trencar el matrimoni i a optar, si així ho desitja, per una altra unió, sense escarafalls del marit i alliberant aquest del costum de la possessió, tan altament pernicios i causant de tantes desgràcies. Sense amos i sense esclaus, les unions lliures evitarien el que avui coneixem com a violència de gènere. Partidària de l'amor lliure i de l'emancipació econòmica de les dones a través de l'educació i del treball, Mañé és un exemple clar d'anarcofeminisme, que veu en l'autonomia de les dones la seva possibilitat de realització. Un ideari que també va defensar l'activista anarquista Emma Goldman i que aquí va recollir l'organització *Mujeres Libres* —que a Barcelona va donar lloc a l'Agrupación de *Mujeres Libres* durant la Guerra Civil. Teresa Mañé era mare de Frederica Montseny —ministra de Sanitat amb la Segona República— i amb ella es va exiliar a França al final de la guerra.

El segle XIX es clou amb una bona notícia pel que fa a la lluita feminista a casa nostra. Just abans del canvi de segle, l'any 1898, Ángeles López de Ayala fundava a Barcelona la Societat Progressiva Femenina, que podem considerar continuadora de la tasca de la Sociedad Autónoma Femenina. Les seves consignes seguien sent laïcisme, republicanisme i lliurepensament, i disposava d'un òrgan de difusió, *El Progreso*. A Ángeles López de Ayala, escriptora i periodista republicana, lliurepensadora i maçona, se la considera la primera activista plenament feminista. Una de les seves preocupacions principals era la negativa dels homes a permetre

l'educació de les dones, i a aquesta qüestió va dedicar nombrosos articles i conferències.

Arribem, doncs, al segle xx amb la bandera de la defensa de la instrucció de les dones plantada, sabent que la formació era l'únic camí per ampliar —ni que fos mínimament— el seu horitzó d'expectatives, encara circumscrit a l'àmbit de la família i al que ara en diríem les cures. En aquest context, la possibilitat d'escriure que reivindicava Massanés no deixava de ser una finestra oberta a la llibertat. Una dona nascuda a final del XIX, Virginia Woof, escriuria: «No hi ha barrera, pany ni forrellat que puguis imposar a la llibertat de la meva ment».